

**Achtergronden en context
van de planontwikkeling '7^e Bastion'**
vanuit
(cultuur)historisch en stedenbouwkundig perspectief

Maart 2010

Inhoud

- 1 Aanleiding en doel
- 2 Beknopte analyse historische ontwikkeling
  - 2.1 Plangebied
  - 2.2 Plangebied en studiegebied
  - 2.3 Plan- en studiegebied in historisch perspectief
- 3 Analyse historisch-stedenbouwkundige waarden
  - 3.1 Hoofdstructuur
  - 3.2 Het bastion als onderdeel van de structuur van de vestingwerken
  - 3.3 Structuur binnenstad
- 4 Analyse stedenbouwkundige visie
  - 4.1 Visie en gemeentelijk beleid

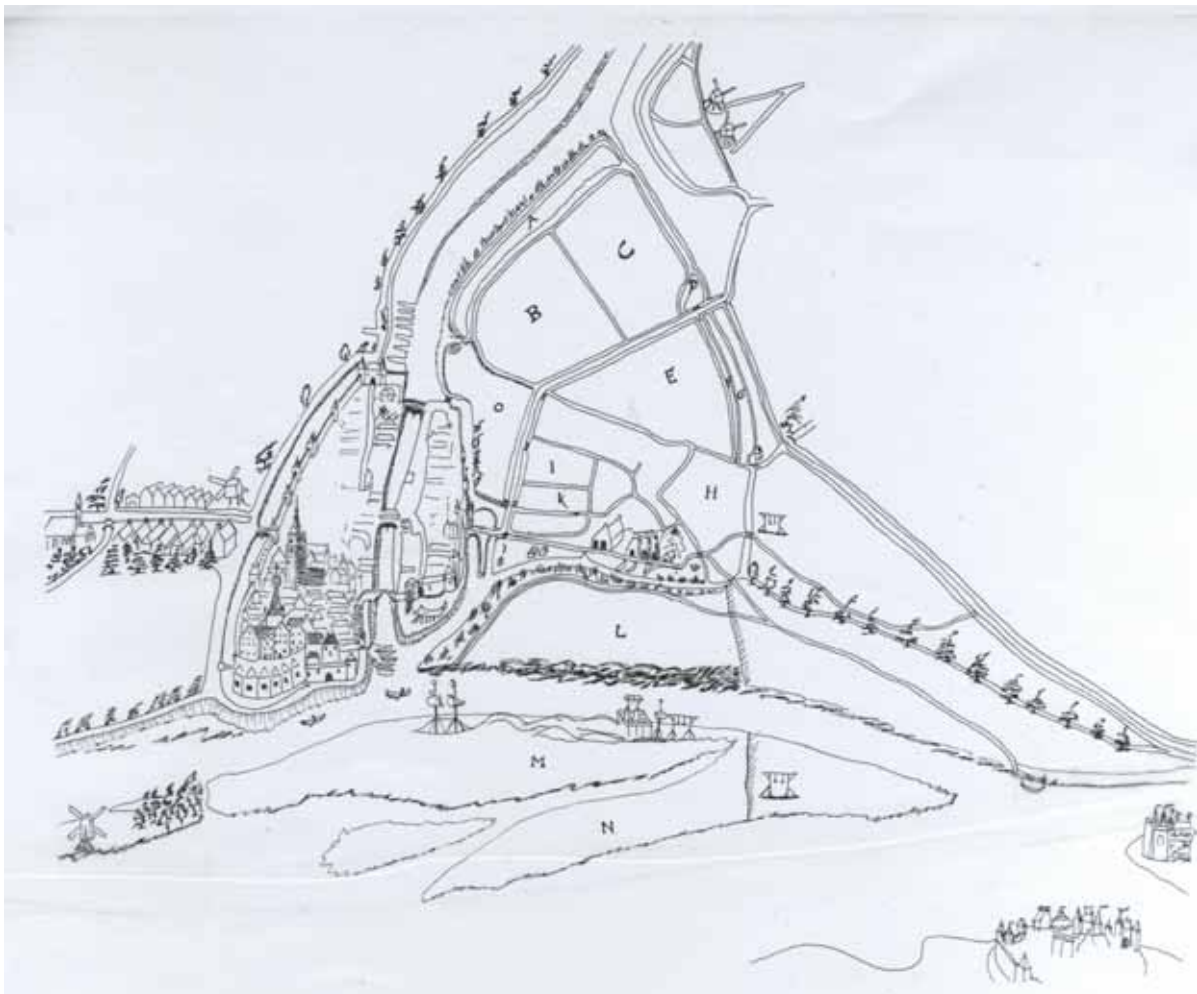
1 Aanleiding en doel

In het kader van het voorontwerp-bestemmingsplan '7^e Bastion' zijn vooroverlegreacties ingediend door onder andere de VROM-inspectie (inhoudelijk betreft het een reactie van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed) en Stichting Dorp, Stad & Land. In deze reacties wordt gesuggereerd dat er voor de herontwikkeling van de locatie '7^e Bastion' een cultuurhistorische analyse ontbreekt, die de basis vormt voor stedenbouwkundige uitgangspunten voor het ontwerp. Hier is sprake van een misvatting. Sterker nog, al sinds 1995 wordt gesproken over herontwikkeling van de locatie en zijn beide instanties direct betrokken geweest bij de beoordeling van 7 eerdere ontwikkelingsvoorstellen en de totstandkoming van het bestemmingsplan Binnenstad binnen de Wal. Ter oprissing van het collectieve geheugen is deze notitie opgesteld.

2 Beknopte analyse historische ontwikkeling

2.1 Plangebied

Het beschermde stadsgezicht van Gorinchem omvat de historische binnenstad omringt met een groene gordel, bestaande uit wallen en vestingwerken. De ligging aan de Merwede en de monding van de Linge, welke rivier de binnenstad verdeeld in een boven- en benedenstad, heeft ertoe geleid dat de vesting wordt omgeven door water.

Gorinchem, geschematiseerde kaart van P. Sluyter uit 1553

2.2 Plangebied en studiegebied

Het plangebied betreft het gehele 7^e bastion en grenst aan de westzijde aan het Nonnenveld. Het 7^e bastion met de omringende vestingwal, tevens waterkering, ligt aan de rivier de Merwede. De ligging aan het Nonnenveld markeert de langgerekte ruimte van de gedempte Kalkhaven. De noordelijke grens wordt gevormd door een straatje tussen de Altenawal en de Kalkhaven langs de eigendommen van architect de Bie (die voor zijn kantoor gelegen aan het Nonnenveld een eigen nieuwe woonontwikkeling nastreeft). Het studiegebied wat in de gemeentelijke visie is betrokken omvat grofweg het gehele zuid-oostelijk kwadrant en het oostelijk gelegen open uiterwaarden gebied de Woelsewaard. De grootste gemene deler binnen het studiegebied wordt gevormd door:

1. de architectonische invullingen van na 1945;
2. de grootschalige verkaveling met onregelmatige bebouwingsblokken (grove korrel) ten oosten van de Kalkhaven;
3. de sterk de stedenbouwkundige structuur bepalende open ruimte van de Vismarkt, Kalkhaven en Nonnenveld, centraal gelegen in het studiegebied;
4. de gesloten bouwblokken, veelal kleinschalig verkaveld aan de westzijde van de Kalkhaven (fijne korrel) behorend tot het historische deel van de binnenstad.

Op bijgevoegde uitsnede uit de luchtfoto (2009) is dat goed te zien.

2.3 Plan- en studiegebied in historisch perspectief

De ontstaansgeschiedenis van de stad geeft inzicht in het hoe en waarom van de structuren en geeft aanleidingen waar bepaalde waarden dienen te worden gekoesterd. De historisch-topografische verkenning zoals beschreven in het beeldkwaliteitplan Binnenstad 1996 geeft een overzicht van de ontwikkelingsgeschiedenis van het plangebied naar diverse relevante perioden:

- de ommuurde stad in de 16^e eeuw;
  - de vestingstad in de daaropvolgende periode tot 1830 (min of meer de tijd van de 1^e kadastrale minuut);
  - de garnizoensstad 1830 tot 1906 (invoering van de woningwet);
  - de vooroorlogse periode met de bouw van woningcomplexen;
  - de naoorlogse periode tot heden waarin ondermeer stadsvernieuwing.
- Zo kan worden afgelezen op welke wijze de stad opeenvolgend is uitgebreid.

De stad Gorinchem ontstaat in de 12^e eeuw op de hoger gelegen gronden nabij de monding van de rivier de Linge in de rivier de Merwede. Op de hoger gelegen grond waar al sinds de 9^e eeuw sprake was van bewoning ontstonden verbindingswegen in oost-west en noord-zuid richting. De kruising leende zich als vestingplaats. Gorinchem vormde zich in de 13^e eeuw op de westelijke Linge-oever als een handelsnederzetting. De strategische ligging in het grensgebied tussen Holland en Gelre noopte de stad al gauw tot de aanleg van verdedigingswerken. Door aanpassingen en kanalisatie van de monding van de Linge, die de stad toegang geeft tot een belangrijk achterland ontstaat ook aan oostelijke zijde bebouwing. De belangrijke oost-west as via de Burgstraat verbond de stad met de in 1267 gebouwde "Arkelse Toren", een versterking destijds op 450 meter buiten de Burchtpoort gelegen. Rond 1400 werd het kasteel van de heren Van Arkel door graaf Willem V van Holland verwoest.

uitsnede plattegrond Gorcum van Jacob van Deventer rond 1560

De stad ligt sinds de eerste helft van de 14^e eeuw binnen haar wallen en stadsgracht, welke loopt via Schuttersgracht, gebied Heerenlaantje, Walstraat, Keizerstraat, de Kalkhaven en Robberstraat.

Binnen deze begrenzing zijn de hoofdelementen van de structuur goed herkenbaar. Het betreft de Lingehaven, met de evenwijdige noord-zuid straten Lange- en Kortendijk, Molenstraat en Arkelstraat en haaks daarop de belangrijke oost-west verbinding gevormd door de Burgstraat, Hoogstraat en Gasthuisstraat.

Het grootste zuid-west kwadrant biedt ruimte voor de markt met de kerk en het stadhuis. Om de oostzijde beter te kunnen beschermen tegen invallen uit Gelre wordt in 1519 een tweede gracht gegraven. Voor de Burgpoort werd tussen de grachten in een rondeel met voorpoort gebouwd. In 1574 werd de oostelijke binnenvestingsgracht vergraven tot haven (de Kalkhaven) ter vervanging van de minder veilige Nieuwe haven. Gorinchem werd door zijn ligging in militair opzicht steeds belangrijker. In twee fasen van 1578-1608 werd rond de oude stad de gebastioneerde vesting gebouwd, zoals die ook nu nog is te herkennen. De min of meer ovaal aangelegde vesting, met de lange as haaks op de hoofdas van de middeleeuwse stad, bestond uit een natte gracht met een aarden omwalling met 11 bastions, buitendijks (aan oost- en westzijde van de stad) voorzien van stenen bekledingsmuren, alsmede een ravelijn met stenen beren in de Arkelsedijk. De asverdraaiing, wellicht bedoeld om een breed rivierfront te verkrijgen, bracht een aanzienlijke terreinwinst met zich mee ten oosten en westen van de middeleeuwse stad die tot ver in de 19^e eeuw slechts voor een klein deel voor stadsuitbreiding is benut.

Bijzonder is het omleggen van de oostelijke stadsentree naar de zuidflank van de vesting via de Dalemstraat door de Dalempoort.

De vesting wordt in de achttiende eeuw aan de oostkant, richting Wijdschild, met de aanleg van drie ravelijnen en een enveloppe verder geperfectioneerd. Ook deze achttiende eeuwse uitbreiding is herkenbaar aanwezig.

Het belang van Gorinchem als vesting-garnizoensstad bleek in het rampjaar 1672 toen deze als één der weinige steden niet door de Fransen kon worden ingenomen. In januari 1794 was dat anders. Gorinchem viel zonder noemenswaardig verzet in handen van de Fransen, die de stad tot 1814 bezet hielden. Zwaar kreeg de door de Fransen als één van hun laatste bolwerken bezet gehouden stad het echter te verduren tijdens het beleg in de winter van 1813-14. De bezetter had voorafgaand de directe omgeving volledig geschoond van bebouwing en beplanting en vervolgens geïnundeerd (onder water gezet). Door de daarop volgende beschietingen werden van de circa 1382 huizen er circa 1000 ernstig beschadigd en velen geheel verwoest.

Het duurde even voor de stad zich herstelde.

De in militair opzicht belangrijke vesting Gorinchem was een van de twaalfstemhebbende Hollandse steden. Het was de meest zuidelijke stad van de (Oude) Hollandse waterlinie en vormde een belangrijke hoeksteen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie (na 1815). De vestingfunctie van Gorinchem heeft tot laat in de twintigste eeuw geduurd. Bij koninklijk besluit in 1956 werd voor het oostelijk deel de militaire status van de vesting opgeheven. Eerder in 1926 was dat voor het westelijk deel al gebeurd. Gorinchem was hiermee de laatste "echte" stad in Nederland die zijn vestingfunctie verloor (ter vergelijking de kleinere waterliniesteden Woudrichem in 1955 en Weesp eveneens in 1959).

De economische groei en de daarmee samenhangende groei van de bevolking bleef lange tijd achter ten opzicht van het belang van Gorinchem als vestingstad. Hierdoor duurde het lang voordat de eind 16^e eeuw toegevoegde gronden binnen de vesting bebouwd werden. Vooral het noord-westelijke en noord-oostelijke deel van de stad kende lange tijd open en groene functies.

Om de afwatering van de Linge naar de Merwede te verbeteren, werd in 1818-1819 het Kanaal van Steenenhoek aangelegd. Op waterstaatkundig gebied worden vele verbeteringen aangebracht. De havens worden beter bereikbaar en ook de relaties met het achterland worden verbeterd met het doortrekken van het Zederikkanaal (1825), de aanleg van het Merwedekanaal en de nieuwe Merwedeluis (1885-1893). De aanleg van deze werken bracht de stad een nieuwe economische impuls, maar leidde tot het verlies van het meest westelijk gelegen Bastion III. Andere moderne en meer industriële ontwikkelingen zoals de aanleg van de spoorlijn en de bouw van het station vonden plaats ten westen van de omwalde stad vanwege de militaire functie van de vesting. Die militaire functie en de bij de vesting behorende "verboden Kringen" leidde ertoe dat het gebied ten oosten van de stad tot 1959 buitengebied met een agrarisch karakter is gebleven. Lange tijd was het gebied van de vesting aan de oostzijde richting Wijdschild begrensd met water waar de rivieren vrij spel hadden. In 1860 ontstaat de Vijfde Uitgang door aanleg van de Spijksedijk en wordt met de aanleg van de Dalemsedijk de dijk langs de Merwede doorgetrokken tot aan de vestingwal (Dalemwal). Hierdoor ontstaat de huidige Oostgracht. In onze huidige

tijd is de relatie tussen de vesting en de onmiddellijke omgeving aan alle zijden - met uitzondering aan de zijde van de Merwede - onderworpen geraakt aan het recente verstedelijkingsproces.

Doordat de vestingfunctie van Gorinchem pas laat is opgeheven, is het mogelijk dat hier niet zoals in veel andere Hollandse vestingsteden, de buitenring getransformeerd is tot wandelpark. Pas vrij recent is een doorgaande wandelroute over de stadswallen gerealiseerd. Hoewel op enkele punten aan kracht ingeboet, is de structuur van de vesting met zijn nog aanwezige 10 (van de 11) bastions zeer herkenbaar als autonome "groene" ring rond de dichtbebouwde "rode" binnenstad.

3 Analyse historisch-stedenbouwkundige waarden

3.1 Hoofdstructuur

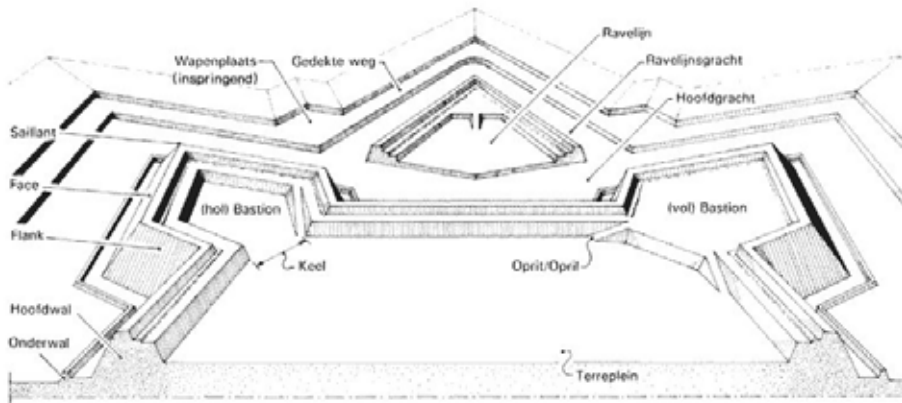
Het plangebied bevat de beide zelfstandige structuren van de oorspronkelijke militaire vestingwerken en van de burgerlijke woonstad. Doordat het Nonnenveld aanvankelijk buiten de ommuurde stad was gelegen, overlappen daar beide structuren. De overlapping van deze beide structuren geeft een "harde" confrontatie met het open en weidse rivierenlandschap aan de zuid- en oostkant van het gebied. Naar de stad toe vormt de overlapping van beide structuren, de begrenzing van de open stedelijke ruimte Vismarkt-Kalkhaven-Nonnenveld.

3.2 Het bastion als onderdeel van de structuur van de vestingwerken

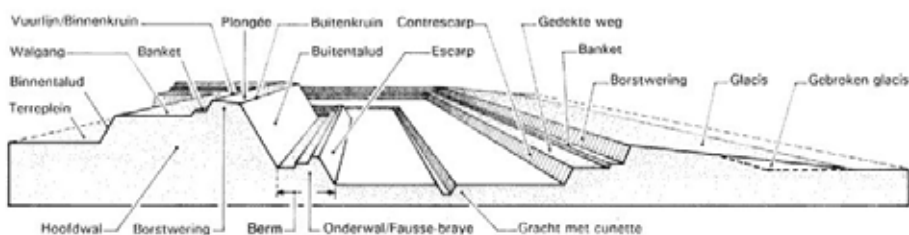
Bastion 7 vormt een onlosmakelijk onderdeel van de laat zestiende-eeuwse vestingwerken rondom de stad en van de (Nieuwe) Hollandse Waterlinie als superstructuur. In de huidige vorm is het bastion opgenomen in een "groene" wandelzone rondom de stenige kern van de stad. De wallen en vestingmuren rondom het bastion zijn tevens waterkering. De diverse lagen in de tijd zijn goed herkenbaar gebleven.

VOORBEELD 1/6 GEBASTIONEERD FRONT (oud-Nederlands)

Niet op schaal

DWARSPROFIEL 1/6 VESTINGWAL

De materiële opbouw van de bastions was in de regel identiek aan die van de courtines (hoofdwal tussen de bastions).

Qua structuur komen in de Gorinchemse vesting twee soorten bastions voor, holle en volle. De holle hebben langs de randen de volledige opbouw, maar het binnenterrein, in militaire kringen benoemd als terreplein, ligt gelijk met het aangrenzende loopvlak van de stad. De volle hebben langs de randen eveneens de volledige opbouw, maar bij deze bastions ligt het terreplein ongeveer op walganghoogte. Bastions en courtines maakten samen de kapitale wal uit. De vesting Gorinchem telt oorspronkelijk 11 bastions daarvan zijn er 6 vol en 5 hol. De oostelijk gelegen bastions waaronder bastion 7 zijn uitgevoerd als een vol bastion.

Sinds de modernisering van de vesting rond 1600 is het rivierfront geheel opgetrokken in baksteen. De muur lag open aan de Merwede en heeft daardoor veel te verduren gehad van water. Aanvankelijk was het bastion enigszins vijfhoekig, maar niet echt symmetrisch en klein van oppervlak. Dit oordeelde men ondoelmatig en het bastion werd opnieuw aangepast. Door de aanleg van deze werken krijgt het 7^e bastion zijn min of meer huidige vorm. Met de verlegging van de toegang tot de stad in de zuidelijke flank van de vesting ontstond het huidige beeld met de Dalempoort. De nieuwe haven (Kalkhaven) en de brede stadgracht vormden een waterrijk gebied. Een gedeelte werd gedempt en een deel werd versmald en vergraven tot een nieuwe gracht die een belangrijke functie in het water beheersingssysteem vervulde. Deze nieuwe gracht mondde via een tweedelige heul uit naast de Dalempoort in de nieuwe gracht (Oostgracht).

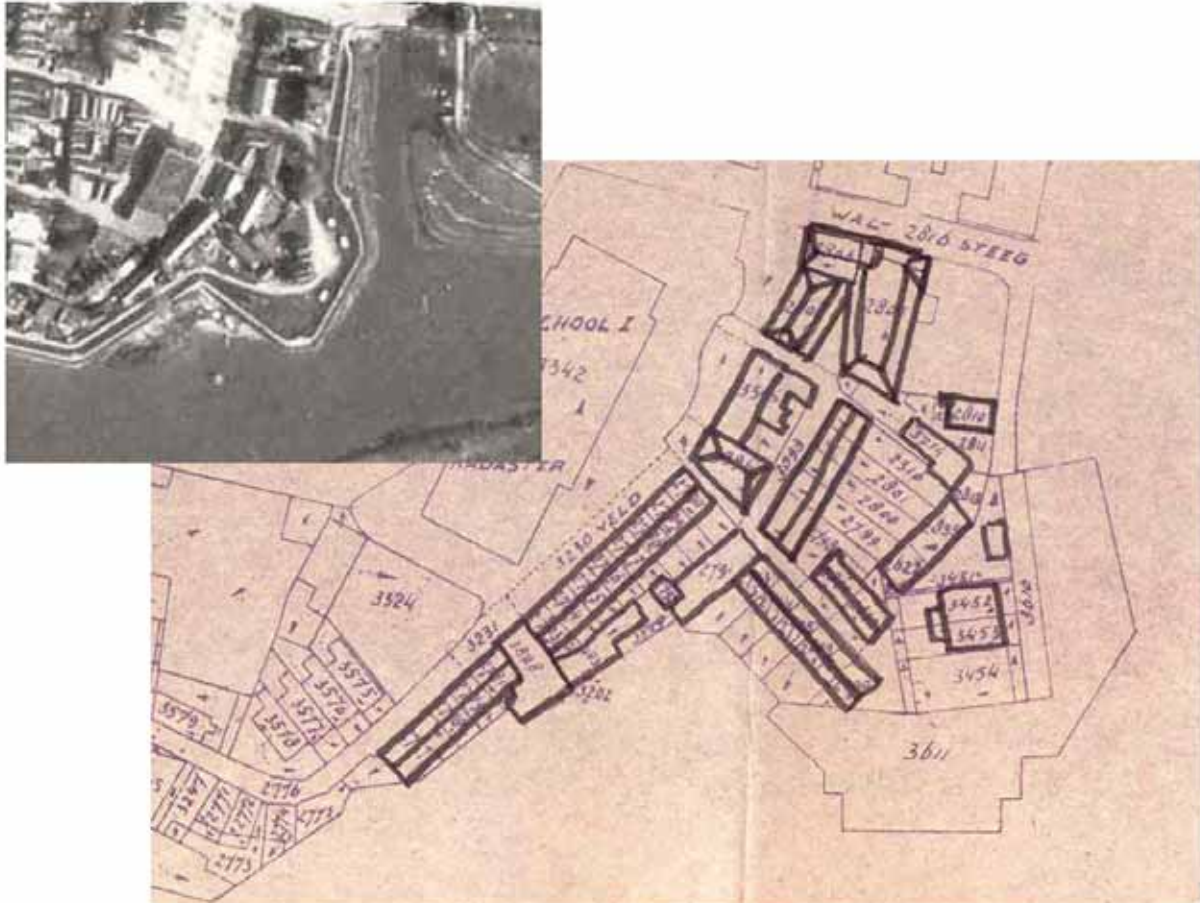
Gorinchem, Kalkhaven en rivierfront ten oosten van de Linge in 1592 en 1698

De beleving van het bastion als voormalig militair bouwwerk is voornamelijk naar binnen gericht, als duidelijk onderscheidbare, hoger gelegen structuur ten opzichte van de te verdedigen stad. De buitencontour - hoewel iets verland - is scherp afgetekend in het water.

Uit de verschillende kaartbeelden blijkt dat tot in de 19^e eeuw het bastion niet of nauwelijks bebouwd is geweest. In 1612 verrees op het bastion een runmolen, die later is omgebouwd tot oliemolen. In 1891 raakte deze buiten gebruik en kwam er een pakhuis voor in de plaats. In de periode 1850-1960 was er op

de locatie sprake van enige vorm van bebouwing. Aan het Nonnenveld enige woonpanden en het bastion was verkaveld met twee woonstraten met enige kleine woningen en wat marginale pakhuizen.

Bastion 7 - bebouwing rond 1950

In 1971 werd begonnen met de bouw van het huidige Nieuwe Gasthuis. De beleving van de vestingwerken vanuit oostelijk gelegen aansluitend buitengebied en vanaf de rivier was tot deze bouw plaatsvond niet of nauwelijks gewijzigd. Het zicht vanaf het bastion op het omringende gebied is nog steeds min of meer zoals rond 1670. Waardevol is de herkenbaarheid van de binnen- en buitencontour, de zichtlijnen vanaf de vesting over de stad met het daklandschap en torenspitsen, het herkenbare profiel van hoog naar laag, de ligging aan het open rivierenlandschap en het groene karakter van dat gebied en de vestingwallen.

3.3 Structuur binnenstad

De omringende stedelijke ruimte betreft binnen het plangebied globaal de invulling van het zuidoostelijk deel van de binnenstad. De structuur van het gebied volgt in de grote lijnen het historische gegroeide patroon ontstaan door verschillende gedempte havens en stadsgrachten. Grofweg kent het gebied twee ontwikkelingsfasen. Het gedeelte aan de westzijde van de Kalkhaven, de Vismarkt oost en west en de Burgstraat dateren uit de eerste periode, wat lag binnen de ommuurde middeleeuwse stad. De rest van het gebied dateert uit de tweede periode gelegen binnen de huidige vesting.

De naam Kalkhaven verwijst naar de vroegere haven welke vanaf de Lingehaven via de Krommenhoek doorliep tot aan de Burgstraat (Vismarkt). Deze haven is in 1870 gedempt. De vrijgekomen ruimte werd benut voor de bouw van solitaire gebouwen met onderwijs- en overheidsfuncties zoals de Rijks HBS, het gymnasium en het kadaster. Deze gebouwen zijn later weer gesloopt en grenzend aan de Vismarkt op de

plek van de Rijks HBS werd eind 20^e eeuw het kantongerecht, wat nu is getransformeerd naar woongebouw, gerealiseerd. Momenteel heeft de ruimte aan de Kalkhaven een functie als parkeer-, speel- en vooral groenvoorziening. Tussen de Kalkhaven en de Lingehaven is een fijnmazig web van verbindingstegen, die vroeger als laad- en losroute dienden. Het stedelijke beeld ter plaatse van 't Laantje en de Dalemstraat is bepaald in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Het haventje aan de westzijde van de Dalempoort is eveneens gedempt. Als gevolg van de stadsvernieuwing zijn er complexen met huurwoningen gerealiseerd ter plaatse van de voormalige daar gelegen volksbuurt. Slechts enkele oudere panden verwijzen naar de historische betekenis van de Dalemstraat als oostelijke ontsluitingsroute. Fraai is de aan het uiteinde van de straat in de zuidflank van de vesting gelegen Dalempoort, met een aansluiting op het voetgangerspad over de Woelsewaard welk de oude oostelijke route naar Gorinchem vormde. De Kalkhaven, de Vismarkt en het Nonneveld vormen samen een van de omvangrijkste open ruimten in de binnenstad. De Kalkhaven is circa 40 meter breed en circa 250 meter lang. Aan de zijde van de Burgstraat wordt de ruimte begrensd. Het vrij in de ruimte geplaatste Kantongerecht sluit daar de ruimte (Vismarkt) af. Het bebouwingsbeeld aan de Kalkhaven laat te wensen over. De aanliggende bebouwing is sterk wisselend van karakter en geeft weinig ondersteuning aan de ruimtelijke compositie. Langs de Vismarkt bevinden zich overwegend kleinschalige woonpanden. Zuidelijker langs de Kalkhaven wordt het beeld meer bepaald door gestapelde woningbouwcomplexen. Het voormalige verpleeghuis 't Nieuwe Gasthuis met een verpleegstersflat van 7 lagen domineert het ruimtelijke beeld. Aan de zuid-west kant nabij de Krommenhoek, is tot op heden geen duidelijke ruimtelijke beëindiging van het gebied Kalkhaven / Nonneveld ontstaan. Men kijkt daar tegen achterzijden van panden aan de Kriekenmarkt en Nonneveld aan. De ruimtelijke kwaliteit van de Kalkhaven komt mede door de sterk versnipperde inrichting van de buitenruimte weinig tot haar recht. Een continu profiel ontbreekt en de boomstructuur is weinig samenhangend. De bebouwing langs de Kalkhaven vertoont weinig samenhang door grote verschillen in massaverhoudingen, detaillering en materiaalgebruik. De oudste panden zijn vaak voormalige pakhuizen, terwijl recente bebouwing veelal bestaat uit gestapelde woningen. De huidige bebouwingswand aan het Nonneveld met uitzicht op de rivier en de achterkant naar de stad sluit de ruimte af van de vesting en de beleving van de rivier.

Het gehele 7^e Bastion is bebouwd met het voormalige verpleeghuis 't Nieuwe Gasthuis. Het complex heeft zich als het ware ingenesteld binnen de omwalling / ommuring van het bastion. Hierdoor is een ruimtelijk beeld ontstaan met een minder duidelijk onderscheid met de omringende (hoger) gelegen wal.

Het verpleeghuis dateert van 1971 en is U-vormig opgezet met de open zijde naar het zuiden gericht. Het gebouw in vier lagen met kelder en liftopbouw is in het talud aan de binnenzijde van de wal ingepast. De architect Wegener Sleeswijk maakte daarbij dankbaar gebruik van het gegeven van een vol bastion. Door het bastion uit te graven ontstond de mogelijkheid om de begane grondlaag op de hoogte van het peil van de stad (Nonnenveld) door te zetten. Een deel van het dak van de eerste bouwlaag aan het Nonnenveld, vormde in het "volle" bastion een gedeeltelijk nieuw maaiveld.

De omwalling ten opzichte van de binnenzijde van het bastion is circa 3,5 meter hoog. Met drie lagen boven de omwalling wordt uitzicht over de rivier geboden. Aan de zijde van de stad toont het gebouw zijn vier lagen. De zusterflat (1976) is zeven lagen hoog en is deels tegen en in de wal gebouwd. Naar de rivier toont het zes lagen en naar de stad zijn volledige hoogte van zeven lagen met liftopbouw. Ook dit hoogteaccent vormde destijds een onderwerp van discussie met de rijksdienst voor de monumentenzorg en is uiteindelijk gerealiseerd in nauw overleg met betrokkenen. Voor de bouw van het verpleeghuis was het bastion gedeeltelijk verkaveld met kleine woningen en opslagruimten. Op deze wijze was het binnendeel van het bastion aan de stad toegevoegd. Met de bouw van het verpleeghuis werd de hele binnenkant van het bastion door het nieuwe gebouw opgevuld.

4 Analyse stedenbouwkundige visie

4.1 Visie en gemeentelijk beleid

De stedenbouwkundige visie van de gemeente streeft naar behoud en zonedig herstel van de cultuur- en historische waarde en de ruimtelijke kwaliteit van de binnenstad en stadswallen en staat open voor nieuwe en eigentijdse ontwikkelingen. Bouwstenen voor deze visie vormen de notitie "verkenning mogelijkheden Nieuwe Gasthuis" (Kuiper Compagnons 1996) en aansluitend het Beeldkwaliteitplan Binnenstad 1996. Aan de cultuurhistorie werd hierbij een belangrijke rol toegekend.

Aangezien de binnenstad, vanwege haar historische waarde, is aangewezen als beschermd stadsgezicht beschrijft het Beeldkwaliteitplan Binnenstad 1996 de bestaande beeldkwaliteit vooral vanuit historisch perspectief. Op basis van uitgebreide inventarisatie en onderzoek wordt een overzicht geboden van de geschiedenis van de stad. Door een beschrijving wordt per deelgebied ingegaan op de functionele samenstelling en betekenis, de stedenbouwkundige structuur, de architectuur en inrichting. Elke beschrijving mondt uit in een beoordeling welke leidt tot een overzicht van richtlijnen en aanbevelingen. De beschrijving van gebied 7 'Burgstraat, Kalkhaven, 't Laantje en Dalemstraat' waarbinnen ook het plangebied 7^e Bastion valt, geeft als richtlijnen:

- Voor de Kalkhaven, de Vismarkt, het Nonnenveld en de Burgstraat uitgaan van een patroon van afzonderlijk gebouwde panden met een breedte variatie van 6-8 meter.
- De bebouwing uitvoeren in 2 of 3 lagen met een minimumgoothoogte van 6 meter en een maximumgoothoogte van 10 meter.
- De panden voorzien van een kap (45 à 60 graden).
- Gezien de omvang van de stedelijke ruimte rond de Kalkhaven incidenteel een extra bouwlaag (tot 4 lagen, met een maximumhoogte van 16 meter) toevoegen als accent in het bebouwingsbeeld.

De locatie 7e bastion is stedenbouwkundig gezien als een dergelijk accent aan te merken.

De beschrijving van gebied 9 'De stadswallen' geeft ten aanzien van de beeldkwaliteit in relatie tot het 7^e Bastion de navolgende richtlijnen en aanbevelingen.

Richtlijnen:

- Een subtiel evenwicht tussen inrichting en "niet" inrichting moet worden nagestreefd.
- Het huidige beloop en het dwarsprofiel van de stadswallen dienen te worden beschermd.
- Bijzondere aandacht is nodig voor de overgang van de uiterwaarden naar de stad, met name aan de oostzijde van de binnenstad. Gestreefd moet worden naar contrast via een keermuur, dijk, etc, waar sprake is van een open horizontale lijn tegenover de massieve verticaal oprijzende muur of dijk. Dit contrast moet niet worden afgezwakt door beplanting, bebouwing, etc.
- Zorgvuldigheid moet worden betracht ten aanzien van sporen uit eerdere ontwikkelingsstadia van de vesting.

- Met betrekking tot de aangegeven beschermde terreinen is toename van bebouwing niet toelaatbaar.

Aanbevelingen:

- Het openbare karakter van de wal als rondgangmogelijkheid om de stad versterken door vorm te geven aan de continuïteit.
- De attractiviteit van de wallen, ook als wandelroute, versterken door het aanbrengen van uitkijplekken. Tevens zitgelegenheid bieden aan de buitenzijde van de vesting, met uitzicht op de wallen.
- Tegengaan van een ongebreidelde ontwikkeling van volkstuinen met bijbehorende schuurtjes etc.
- Plaatselijk verlichting aanbrengen op de wal of de wal aanlichten.

stadswallen beeldkwaliteitplan Binnestad 1996

De aanwijzing tot beschermd stadgezicht (28-07-1988), het monumentenbeleid en het provinciale beleid (Cultuurhistorische Hoofdstructuur) zijn geoperationaliseerd in het bestemmingsplan Binnestad binnen de Wal van mei 2000. Samen met het beeldkwaliteitplan vormen deze documenten een belangrijk kader voor de beoogde ontwikkeling. De voor het 7^e bastion ontwikkelde stedenbouwkundige visie is als volgt verwoord in de in het bestemmingsplan Binnestad binnen de Wal opgenomen wijzigingsbevoegdheid.

“Wijzigingsbevoegdheid I Kop van Kalkhaven aan Nonnenveld

De ontwikkelingslocatie is gelegen ter plaatse van de overgang van de Krommenhoek en het Nonnenveld en betreft enerzijds het complex van het Nieuwe Gasthuis en een op zichzelf staand pand aan het Nonnenveld met bijbehorende tuin. Beide locaties worden als één geheel opgevat en samengevoegd tot het gebied met wijzigingsbevoegdheid I. De huidige bebouwing zal leeg komen ten gevolge van een bundeling van de zieken/gezondheidszorg (de zorgvoorzieningen) in de gemeente. De bebouwing is sterk bepalend zowel voor het stadsbeeld ter plaatse van het Nonnenveld en de Kalkhaven als voor het

aanzicht van het bastion VII het Altena- of Runmolenbolwerk vanaf de rivier. De huidige bebouwing wordt als detonerend beschouwd binnen het beschermde stadgezicht. Momenteel zijn plannen in voorbereiding, welke uitgaan van vervanging van de bestaande bebouwing. Met de toepassing van de wijzigingsbevoegdheid wordt beoogd een andere invulling mogelijk te maken. Daarbij ontstaan nieuwe kansen voor het toevoegen van kwaliteit aan de stad. Als randvoorwaarden kunnen worden genoemd:

- het respecteren en herstellen van de voorgevelrooilijnen langs het Nonnenveld;
- het aanbrengen van een aaneengesloten gevelwand aan de oostkant van het Nonnenveld;
- het aanbrengen van harmonie tussen de bestaande bebouwing en de nieuwe bebouwing;
- de verbetering van de skyline van de binnenstad gezien vanaf de rivierzijde.

Ten aanzien van de functiesamenstelling kan worden gedacht aan wonen, al of niet in combinatie met praktijkruimten en kleinschalige kantoren.

Bij omzetting van het Nieuwe Gasthuis ontstaan mogelijkheden voor een programma met zestig woningen, kantoorruimten met bijbehorende parkeerplaatsen. Uitgegaan wordt van een parkeernorm van 1 parkeerplaats per woning te realiseren op eigen terrein."

In het bestemmingsplan zijn ten behoeve van deze wijzigingsbevoegdheid in de voorschriften nadere voorwaarden opgenomen. In verband met strijdigheid van deze voorwaarden tot de molenbiotop (met name de mogelijkheid om een hoogteaccent te realiseren met een grondoppervlak van maximaal 20 x 20 meter en een hoogte van maximaal 30 meter) is destijds aan deze wijzigingsbevoegdheid goedkeuring onthouden. Reden waarom voor het huidige plan geen gebruik kan worden gemaakt van deze wijzigingsbevoegdheid en er een nieuw bestemmingsplan in procedure is gebracht.

Voorafgaand aan het tot stand komen van deze stukken was in 1995/1996 door Twijnstra Gudde een vertrouwelijk rapport "Herbestemminganalyse en waardebeoordeling locatie "t Nieuwe Gasthuis" uitgebracht. Dit rapport vormde de aanleiding voor de notitie "verkenning mogelijkheden Nieuwe Gasthuis" (Kuiper Compagnons 1996) hetgeen aanleiding was voor Rabo vastgoed voor een meervoudige opdracht aan drie architecten Marlies Rohmer, Pouw & Dillen en Jo Crepain, waarbij Pouw & Dillen werd gekozen. Een en ander was aanleiding voor andere marktpartijen om ontwikkelingsvoorstellen in te dienen. In 1998 werd hiertoe een tender georganiseerd. Dit leidde tot in totaal 7 ontwikkelingsvoorstellen.

Bij de planvorming in 1998 was de deelnemers aan de tender als opgave meegegeven een herontwikkeling van het 7e bastion, gebaseerd op drie uitgangspunten:

- * *een goede afstemming van het Nonnenveld op de historische binnenstad, zowel qua vorm als qua typologie,*
- * *aandacht voor het silhouet van de stad vanaf de rivier gezien en een goede aansluiting op de stadswallenstructuur,*
- * *de betekenis en functionele meerwaarde van het bastion en binnengebied voor de directe omgeving en heel Gorinchem.*

Voor de beoordeling van de ontwikkelingsvoorstellen werd door de gemeente een kwaliteitsbeoordelingsteam samengesteld bestaande uit de navolgende personen: Dhr. J.G.G. Pouw, coördinator stedenbouw, Gemeente Gorinchem, Ir. Tj. Visser, regiohoofd west, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, ir. R.E.G.A. Lansweijer stedenbouwkundige Bureau Kuiper Compagnons, ir. S.U. Barbieri architect, docent T.U. Delft, afdeling bouwkunde, ir. F.B. van den Meiracker, directeur Stichting Dorp, Stad & Land (voorzitter kwaliteitsbeoordelingsteam) en ir. G.J. Hoorn, architect, namens Stichting Dorp, Stad & Land (secretaris kwaliteitsbeoordelingsteam) en werden de plannen op hun financiële haalbaarheid doorgerekend. Het plan van Eurowoningen/architectenbureau Scala kwam als winnaar uit de bus.

De zeven ontwikkelingsvoorstellen van respectievelijk Rabo vastgoed/Pouw & Dillen, Dura Vermeer/de Weger architecten, Moes Bouwbedrijf/Architectenwerkgroep Bob van Reeth en Ilse Berendoncks, Eurowoningen/architectenbureau Scala, Van Roey projectontwikkeling/architectenbureau Becka Van Winsum, Volker bouwmaatschappij/Mecanoo architecten, Delta LloydVastgoed/Charles Vandenhove et Associés, leverde veel informatie en inzicht op over de mogelijk- en onmogelijkheden van de beoogde ontwikkeling. Met een breed opgezette voorlichting werd het resultaat naar buiten gebracht.

De aangeboden, sterk uiteenlopende voorstellen kunnen tot op de dag van vandaag gezien worden als hoogwaardig ontwerponderzoek om een levensvatbaar programma te realiseren binnen de opgave die de locatie zelf stelt. Dit ontwerponderzoek alsmede het gedegen historisch onderzoek dat naar aanleiding van deze tender naar boven is gekomen is uiteindelijk neergeslagen in het bestemmingsplan voor de Binnenstad van 2000. Het plan van Scala werd in het destijds opgestelde bestemmingsplan Binnenstad binnen de Wal mogelijk gemaakt door het opnemen van de al eerder genoemde wijzigingsbevoegdheid. Op grond van strijdigheid met de molenbiotoop heeft de Raad van State in 2002 echter aan de wijzigingsbevoegdheid goedkeuring onthouden.

De eigenaar Rivas besloot het plan zelf te ontwikkelen en nam daarvoor het bureau Scala in de arm. In een eerste poging om te komen tot een nieuwe ontwikkeling werd vervolgens in een samenwerkingsverband tussen gemeente, Rivas en woningcorporatie Bevo (thans Poort6) gewerkt aan een "nieuw" masterplan voor het 7^e Bastion en omgeving. Een samenwerking waarbij ook architectenbureau De Bie zich in verband met zijn aangrenzende locatie aansloot.

In de reacties van belanghebbenden, waaronder de monumentencommissie en de Rijksdienst voor de monumentenzorg kreeg dit masterplan onvoldoende steun en deelnemers haakten af. Achteraf is geconstateerd dat het masterplan Nonneveld van 16 december 2004 geen formele status heeft en grotendeels is achterhaald.

Rivas als eigenaar van het complex Nieuwe Gasthuis besloot alleen verder te gaan en ook architectenbureau De Bie trekt zijn eigen plan.

Rivas betrok ontwikkelaar Hurks bij zijn planontwikkeling en wederom met inschakeling van Scala architecten wordt opnieuw gewerkt aan de beoogde herontwikkeling van de locatie 7^e Bastion.

Binnen de tot op dat moment bekende inzichten en rekeninghoudend met de in de loop van de tijd vergaarde randvoorwaarden en uitgangspunten kreeg het huidige bouwplan gestalte.

Nu herontwikkeling van het Nieuwe Gasthuis op het 7e bastion gaat plaatsvinden is het nodig voor de locatie een nieuw en adequaat bestemmingsplan op te stellen; een postzegelbestemmingsplan binnen het opgetuigde raamwerk van het bestemmingsplan Binnenstad binnen de Wal.